

SLOVENCİ V PRVIH DVEH DESETLJIH PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

Slovenija ob koncu vojne

Povojni sistem oblasti:

- zmaga narodnoosvobodilnega gibanja, na čelu KPS
- po vojni je komunistična partija najmočnejša politična sila
- poletje 1945 → sporazum Tito-Šubašič in Tito-Churchill → formalno obnovljen večstrankarski sistem
- komunisti so ovirali delovanje drugih strank, politični pluralizem je le navidezen

Prve povojne volitve (11.11.1945):

- volitve v ustavodajno skupščino
- druge stranke niso hotele sodelovati, komunisti jih ovirajo
- komunisti kandidirajo kot Ljudska fronta
- kot opozicijo Ljudski fronti so na voliščih nameščene skrinjice brez liste (črne skrinjice)
- v skrinjice mečejo kroglice (veliko jugoslovanskega prebivalstva je nepismenega)
- zlorabe (premeščanje kroglic iz črnih skrinjic v skrinjice LF)
- LF dobi za oba parlamentarna doma (skupščina narodov, zvezna skupščina) 88,6% glasov
- zmaga na volitvah je komunistom prek Ljudske fronte omogočila dokončen prevzem oblasti

Razglasitev republike (29.11.1945):

- Jugoslavija postane zvezna republika ali federacija
- Federativna ljudska republika Jugoslavija (FLRJ)
- kralju je prepovedan vstop v državo, vsi politiki londonske vlade morajo oditi iz Beograda

Sprejetje ustave (30.1.1946):

- zanjo so glasovali vsi poslanci zvezne skupščine
- po sprejetju zvezne ustave so dobile ustave tudi republike (6 republik)
- napisana je po socialističnem zgledu (podobna sovjetski)
- prva povojna ustava je Slovincem zagotavljala federativni status, formalno so dobili svojo državo
- samostojnost Slovencev je bila dosežena le deloma – centralistični sistem, izguba lastne vojske, centralizacija na gospodarskem in političnem področju
- leta 1954 postane Josip Broz Tito prvi predsednik FLRJ

Nasilen obračun z nasprotniki:

- obračun z nasprotniki narodnoosvobodilnega gibanja in nasprotniki novega režima
- po sodbi so zaplenili premoženja in postala so državna last
- sodni procesi proti:
 - o nacističnim vojnim zločincem
 - o sodelavcem okupatorjev
 - o funkcionarjem kvislinških vlad (Mihailovič, pomembnejši ustaši itd.)
 - o pripadnikom cerkvene hierarhije (Gregorij Rožman, Alojzij Stepinc)
 - o opozicijskim politikom (Dragoljub Jovanović)
- sodišča narodne časti (sojenje tistim, ki niso bili označeni kot narodni izdajalci, vendar so sodelovali z okupatorjem)
- dahovski procesi (proti preživelim taboriščnikom, ki so se vrnili iz Nemčije in so v javnosti preveč povedali)
- veliko je obračunov brez sodišč
- britanske oblasti so Jugoslovanski armadi takoj po vojni izročile nekaj deset tisoč domobrancev, ustašev, četnikov itd., ki so se umaknili na Koroško → poboji
- Nagodetov proces → petnajst ljudi je obsojenih za poskus ustanavljanja legalne opozicije (kar je bilo po ustavi dovoljeno) → Črtomir Nagode in sodelavci
- Edvard Kocbek → v imenu krščanskih socialistov je izražal nezadovoljstvo zaradi partijske prisvojitve oblasti; oditi mora s političnega prostora

Položaj katoliške Cerkve:

- katoliška Cerkev je bila najmočnejša opozicijska sila
- Cerkev je ločena od države
- ukinjene so njene šole
- teološka fakulteta je izločena iz univerze
- veliko duhovnikov je zaprtih
- odvzeta je večina njenega premoženja
- v začetku 60-ih let se odnosi z oblastjo začnejo postopoma izboljševati (ni več najnevarnejši nasprotnik, vendar jo še vedno nadzorujejo)

Upravljanje gospodarstva – administrativni socializem:

- državni aparat
- delovanje trga je ukinjeno
- država odloča, koliko mora podjetje proizvajati in komu prodajati izdelke, kolikšne so plače delavcev itd.
- podjetja so razdeljena na tri tipe (glede na pomembnost):
 - državnega pomena
 - republiškega pomena
 - lokalnega pomena
- tako vodenje gospodarstva (obdrži se prb. 4 leta po vojni) imenujemo administrativni socializem

Obnova gospodarstva:

- na osvobojenih ozemljih se je obnova začela že med vojno
- obnavljali so mostove, ceste, železnice, odstranjevali mine iz rek in morja
- na vasi je bil uveden prisilen odkup, ki je trajal nekaj let (kmetje oddajajo pridelke, v zameno dobivajo osnovna živila)
- UNRRA → Uprava Združenih narodov za pomoč in obnovo držav, opustošenih v 2.svet.vojni
- UNRRA je pomagala s paketi hrane, zdravstveno opremo, oblekami, kmetijsko mehanizacijo
- pomoč, predvideno z Marshallovim načrtom, je Jugoslavija zavrnila
- delovne brigade (sprva prostovoljne, sčasoma obvezne)
- udarništvo (spodbujanje dela; udarnik je tisti, ki preseže določeno normo, zaradi tega ima razne ugodnosti)
- prisilno delo političnih zapornikov in vojnih ujetnikov

Agrarna reforma, kolonizacija in kolektivizacija:

- zakon o agrarni reformi je sprejet na III. zasedanju AVNOJ-a v Beogradu, avgusta 1945
- agrarna reforma je bila izvedena v letih 1945/48, deloma tudi leta 1953
- ni bila izvedena po sovjetskem vzoru (s podržavljanjem), ampak s podeljevanjem zemlje v trajno last tistemu, ki jo obdeluje
- zemlja se je razdrobila, dobijo jo predvsem družine partizanov
- kolonizacija
- zemljiški maksimum:
 - 10 ha – Cerkev
 - 30 ha – kmet
- po letu 1948 (spor z Informbirojem), se začne izvajati tudi kolektivizacija (1948/53) → kmečko združništvo, kmetje so morali zemljo združevati v zadruge, postali so delavci → kolektivizacija ne uspe
- po letu 1953 postane zemlja spet privatna, zemljiški maksimum se zniža na 10 ha
- pojavijo se polkmetje (delo v tovarni in na zemlji)

Nacionalizacija:

- nacionalizacija zasebne lastnine
- država je nadzorovala tudi razdeljevanje surovin, kar je zmanjšalo možnost za obstoj zasebnih podjetij
- trije zakoni o nacionalizaciji (1946, 1948, 1958)
- leto 1946:
 - vsa večja podjetja
 - nepremičnine Cerkev in kolaboratorjev
 - brez odškodnin ali začasen prevzem tovarne/nepremičnine z odškodnino
- leto 1948:
 - manjša podjetja
 - kulturne, prometne in zdravstvene ustanove
- leto 1958:
 - vsa zemlja nad zemljiškim maksimumom
 - zasebne hiše, stanovanja in poslovni prostori, ki presegajo maksimum (reševanje stanovanjske stiske)

Industrializacija in elektrifikacija:

- država je želela zmanjšati razlike med razvitimi in nerazvitimi deli države
- razvitejši del države je moral prevzeti najtežja bremena industrializacije in upočasniti tempo razvoja
- prvi petletni načrt (1947/52) – razvoj težke industrije in elektrifikacija
- zaradi spora z Informbirojem SZ umakne pomoč, zato je izpeljava petletke težka

Gospodarstvo na Slovenskem

Agrarna reforma:

- agrarna reforma je zajela približno ¼ kmečkih gospodarstev
- največ so vzeli Cerkvi, nekaterim bankam in delniškim družbam
- razdeljena je bila tudi zemlja, ki je bila med vojno brez lastnikov
- povečal se je delež srednjih in majhnih kmetij (drobitev posesti)
- nastajanje posebnega sloja polkmetov, odhajanja v mesta

Obvezni odkup (1954/53):

- uveden je bil, ker država ni mogla zadovoljiti vseh potreb po hrani in kmetijskih pridelkih
- prepovedana prosta prodaja žita, mesa in mlečnih izdelkov
- odpor kmetov, niso so se držali prepovedi, skrivali so pridelke
- odkup se je določal glede na velikost obdelovalne površine in glede na žetveni odstotek
- v zameno za oddano so kmetje dobili industrijske izdelke (sol, sladkor, vžigalice, tobak, milo, ...)

Kolektivizacija (po 1948):

- kmečke delovne zadruge
- združevanje malih kmetov
- zadrugo je bilo lažje nadzirati kot posamezne kmete
- kmetje so se upirali, ker so menili, da jim skušajo vzeti zemljo, ki so jo mnogi z agrarno reformo šele dobili

Slovenska industrija:

- obnova se je najprej začela v elektoenergetskem sistemu, premogovnikih, rudnikih, nato v tekstilni, usnjarski in papirni industriji
- gradnja novih objektov (hidroelektrarni Moste in Mariborski otok, Litostraj, Donit Medvode)
- industrija je postala vodilna gospodarska panoga
- slabe strani nagle industrializacije:
 - pri gradnji niso upoštevali pogojev za proizvodnjo (surovine, energija, delovna sila, prometne zveze)
 - v nove tovarne so vgrajevali staro opremo
 - velike urbane in socialne spremembe (delavska naselja brez urejene infrastrukture)
 - industrija je postala glavni porabnik zemljišč
 - življenjska raven se v primerjavi s predvojno ni dvignila
 - cene prehranskih izdelkov so se povečevale
 - malo blaga za široko porabo
 - na posameznih področjih je Slovenija začela zaostajati za drugimi jugoslovanskimi državami (nekovinska, kemijska, tekstilna industrija)

Življenjski standard po vojni

- nizek družbeni standard
- najtežje je bilo za mlade družine in tiste, ki so ostali brez domov
- oprema za otroke je bila revna, vrtci so bili redki (vrtci - domovi igre in dela)
- obleke so živali doma
- redke novogradnje
- podnajemništvo
- sistematsko reševanje stanovanjih problemov šele po letu 1958

Boj za meje - Avstrijsko vprašanje

- zavezniki podpišejo Avstrijsko državno pogodbo (15.maj 1955)

- obnova neodvisne in demokratične Avstrije v mejah, kakršne so bile pred anšlusom
- po pogodbi naj bi Avstrija postala nekakšen tampon med nastajajočima blokoma (vzhod/zahod)
- s posebnim odlokom je razglasila trajno nevtralnost
- 7. člen pogodbe zagotavlja zaščito slovenske in hrvaške manjšine
- skrb za izpolnjevanje tega člena je prevzela država matičnih narodov obeh manjšin (Jugoslavija)

Položaj manjšine v Avstriji:

- obvezne dvojezične šole na južnem Koroškem, slovenska gimnazija v Celovcu, dvojezični krajevni napisi
- Avstrija ni spoštovala podpisanega 7.člena pogodbe
- omejevanje že doseženih pravic manjšine

Boj za meje - Julijska krajina, Svobodno tržaško ozemlje

- jugoslovanski partizani so osvobodili Trst in Gorico
- zavezniki tega ozemlja ne želijo prepustiti Jugoslaviji, ker je v tesni povezavi s SZ, grožnje z vojaško zaostritvijo
- 12.junija 1945 se jugoslovanske enote umaknejo iz Trsta

Devinski sporazum (20.6.1945):

- Julijska krajina je razdeljena po Morganovi črti
- cona A (pod britansko-ameriško vojaško upravo) → Trst, Gorica z zaledjem, Pulj
- cona B (pod upravo Jugoslovanske armade)
- Beneška Slovenija, Rezija in Kanalska dolina so ostala del Italije
- Jugoslavija je predlagala, da bi Trst postal sedma jugoslovanska republika
- na mirovni konferenci so zagovarjali vsak svoj kompromisni predlog, obveljal je francoski

Mirovna pogodba z Italijo (februar 1947):

- upoštevajo načelo, da mora na obeh straneh meje ostati približno enako številna manjšina
- Trst ni bil priključen niti Italiji niti Jugoslaviji
- ustanovili so STO (Svobodno tržaško ozemlje)

Svobodno tržaško ozemlje (1947 - 1954):

- obala Jadranskega morja od Devina do Novigrada z ozkim zaledjem
- začasna tamponska država, ki naj bi sčasoma dobila svojega guvernerja, vendar se za njegovo imenovanje ne morejo zmeniti
- pod nadzorom Varnostnega sveta OZN
- uradna jezika italijanski in slovenski, v določenih primerih tudi hrvaški
- cona A (anglo-ameriško uprava)
- cona B (jugoslovanska uprava) → okraja Koper in Buje
- migracijski tokovi, izseljevanje Italijanov iz cone B v cono A, STO je popolnoma ločen od zaledja

Tržaška kriza (oktober 1953):

- zahodni zavezniki razglasijo, da bodo upravo v coni A STO prepustili Italiji
- Jugoslavija odgovori z delno mobilizacijo vojske, ki jo pošlje na meje z Italijo in STO
- velesile se odločijo, da bodo vprašanje diplomatsko rešile z obema stranema

Londonski memorandum (5.10.1954):

- memorandum o soglasju
- Jugoslavija dobi ozemlje cone B in majhen del cone A STO (Škofije in manjši kraji nad Ankaranom)
- Sloveniji je priključen okraj Koper, dobi izhod na morje (gradnja pristanišča)
- Italija se obveže, da bo spoštovala manjšinske pravice Slovencev, Jugoslavija pa enako za pravice tu živčih Italijanov
- memorandum je utrdil delitev STO, ni pa ga uradno ukinil

Vprašanje ezulov:

- Italijani, ki so zapustili domove v Jugoslaviji
- v Italiji so jih naseljevali tudi na narodnostno strnjeno slovensko območje v zaledju Trsta
- vprašanje obremenjuje odnose med sosedi

Osimski sporazumi (november 1975):

- določi natančno mejo med državama
- ta meja je z osamosvojitvijo Slovenije postala tudi državna meja med Italijo in Slovenijo

Slovenska manjšina v Italiji:

- po odpravi fašistične oblasti, so zavezniki manjšini omogočili prijetnejše življenje
- ljudske in nekatere srednje šole
- slovenska kulturna društva; slovensko gledališče, študijska knjižnica, časopisi
- 1954 - Italija se obveže k spoštovanju manjšinskih pravic Slovencev, vendar se temu izogiba
- Italija se izogiba predvsem uporabi slovenščine v javnih ustanovah in na sodiščih
- Kulturni dom v Trstu (1964) - Italija ga mora zgraditi kot nadomestilo za požgani Narodni dom (1920)
- Leta 2001 so izdali Zaščitni zakon za Slovence

Informbirojevski spor (pomlad 1948)

Jugoslovanska zunanja politika do leta 1947:

- Jugoslavija je vezana na SZ

Informacijski biro, Stalinov pritisk:

- Informbiro je posvetovalni/nadzorni organ, ki ga ustanovi SZ
- Stalin želi, da ima SZ vodilno vlogo v socialističnem bloku
- Tito vztraja pri enakopravnosti med socialističnimi državami in partijami
- Stalin je Jugoslavijo enačil z drugimi vzhodnimi državami, ki jih je osvobodila Rdeča armada, čeprav se je osvobodila sama
- privrženci informbiroja med jugoslovanskimi komunisti - »zdrave sile« - Stalin jih pozove, naj čimprej odstavijo Tita
- jugoslovansko vodstvo podpre Tita
- vzhodne države so proti Jugoslaviji uvedle popolno gospodarsko blokado
- psihološki pritiski, grožnje z vojno

Čistke Informbirojevcev:

- vodstvo KPJ v bojzni pred morebitno vojno in notranjimi obračuni
- začne s čistko z dejanskimi in namišljenimi privrženci Informbiroja
- iz partije izključijo približno 60.000 članov, več kot 16.000 ljudi pa obsodijo ali jih zaprejo brez obsodbe
- največ Srbov in Črnogorcev (iščejo zavezništvo pri Rusiji in pravoslavstvu)
- taborišče na Golem otoku
- fizično in psihično mučenje
- v Sloveniji so zaprli 731 ljudi

Začetki samoupravnega socializma in politične spremembe (začetek 50-ih let)

Delavsko samoupravljanje:

- pobudnik je Edvard Krdelj
- partijsko vodstvo spozna, da sovjetski model socializma ni ustrezen
- delavci v tovarnah naj bi soodločali v voljenih delavskih svetih, ki vodijo tovarno skupaj z direktorjem
- partija naj bi se odrekla neposrednemu upravljanju in delovala zgolj usmerjevalno
- leta 1952 se komunistična partija (K) preimenuje v Zvezo komunistov Jugoslavije (ZKJ)
- formalna ločitev države in partije
- sistem se je uresničil le deloma (dohodki v državne sklade, velika moč partije in birokracije)
- prvi delavski svet v Sloveniji → leta 1950 v tovarni Sava

Zlato desetletje:

- od sredine 50-ih do sredine 60-ih let
- gospodarski razvoj, narast industrijske in kmetijske proizvodnje
- zvišanje življenjske ravni (število stanovanj, avtomobilov, gospodinjskih strojev)
- leta 1951 so ukinili bone in živilske karte ter omogočili prosti nakup proizvodov
- investiranje zlasti v predelovalno industrijo (široka potrošnja)
- omejitev zemljiškega maksimuma na 10 ha (da bi onemogočili bogatenje kmetov)

Normalizacija odnosov s SZ:

- po Stalinovi smrti (1953) → Hruščov
- Beograjska deklaracija (1955)
- Moskovska deklaracija (1956)
- urejeni odnosi med državama in med partijama

Zunanjepolitična usmeritev Jugoslavije:

- zaveznitvo najde pri ZDA in drugih zahodnih kapitalističnih državah
- zahodna gospodarska in vojaška pomoč
- stiki z Vzhodom in Zahodom ter z državami tretjega sveta
- postane ena od pobudnic gibanja neuvrščenih → Tito, Naser, Nehru
- državljani Jugoslavije dobijo v 60-ih letih potne liste in lahko potujejo po svetu

Gospodarska reforma (leto 1965):

- program za stabilizacijo gospodarstva
- evalvacija dinarja
- uskladitev jugoslovanskih cen z evropskimi
- uvajanje novih tehnologij, pojav izdelkov iz evrope
- delo v tujini, višanje plač
- podjetja naj vodijo strokovno izobraženi ljudje

Gibanje neuvrščenih

1955 – gibanje držav tretjega sveta, Azija (Indonezija) – Banduška konferenca

1956 – Brioni (Tito, Naser, Nehru → Jugoslavija, Egipt, Indija)

- ustanovna listina gibanja neuvrščenih
- izogniti se je treba blokovski delitvi sveta

1961 – Beograd (prva konferenca gibanja)

- gibanje se razširi, nastane »tretji blok« (ne fizično, ker so države geografsko razkropljene)
- alternativa blokovski delitvi sveta in hladni vojni
- Beograjska deklaracija → dekolonizacija, mir in varnost, ekonomsko povezovanje

Gibanje se je širilo, vendar na bipolarnost neuvrščeni niso imeli bistvenega vpliva. Gibanje je v 70-ih in 80-ih letih vse bolj bledelo zaradi neučinkovitosti, notranjih kriz in vojn med članicami.

Partijski liberalizem

- ni liberalizem v pravem pomenu besede
- prizadevanje za več demokracije v obstoječem sistemu
- želja, da bi zares odločala skupčina in drugi izvoljeni organi, ne le partijski vrh
- ločevanje med liberalno (Kavčičevo) in konservativno strujo
- reformno usmerjeni komunisti se zavzemajo za nacionalne interese in pravico republik, da v federaciji javno in legitimno zastopajo svoje koristi in navezujejo neposredne stike z drugimi državami
- okrepila se je tudi partijska opozicija
- konservativni del partijskega vrha (Tito, Kardelj) je v partijskem liberalizmu videl nevarnost za obnovitev večstrankarskega sistema
- vrh je obračunal z zagovorniki reform
- Čistka je zajela na stotine vodilnih ljudi
- ZKJ je razglasila, da je revolucionarna stranka, ki je na oblasti in bo tam tudi za vedno ostala

Stane Kavčič:

- leta 1967 postane predsednik vlade v Sloveniji
- skušal je izvesti nujne gospodarske reforme (vsaj v svoji republici) in spremeniti odnos do federacije
- Slovenijo je želel spremeniti v sodobno republiko, čim bolj neodvisno od centralne oblasti v Beogradu
- cestna afera (leta 1969) → zaradi posojil za gradnjo avtocest se spreta slovenska in zvezna vlada (Ljubljana – Beograd)
- Kavčič je odstavljen leta 1972 in zatem še dolga leta nadziran v hišnem priporu

Konec partijskega liberalizma:

- Tito se obrne proti Kavčičevi vladi
- Tita podpre konservativna struja v ZKS (Edvard Kardelj, Mitja Ribičič, Stane Dolanc)
- ponovno se okrepi monopolna oblast konservativne komunistične elite
- ustava iz leta 1974 je uvedla delegatski sistem (delegacije namesto poslancev)